

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Bez względu na to jaką linię argumentacji przyjmuje się w rozważaniach na temat wykorzystania ewaluacji w działalności publicznych instytucji pomocy społecznej ukierunkowanych na przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, próba zrozumienia istoty jej zastosowania wiąże się z wysiłkiem opisu istniejącego stanu rzeczy.

Wydaje się, że obecnie mamy do czynienia z dyskursem traktującym ewaluację jako pewien oczywisty, pożądany stan, zaś z drugiej strony wskazuje się na mnogość źródeł ograniczających możliwości jej stosowania. Powyższe dowodzi złożoności natury ewaluacji na gruncie pomocy społecznej i czyni z niej znaczeniowo wielowymiarowy konstrukt. Ta niejednoznaczność jest powodowana mnogością interpretacji dotyczących tego, jaką rolę powinna pełnić ostatecznie ewaluacja w pomocy społecznej, co tworzy zbiór czynników umożliwiających bądź ograniczających prowadzenie badań ewaluacyjnych. Na poziomie mikro mogą być to widoczne w działaniach instytucji pomocy społecznej sposoby interpretowania znaczenia ewaluacji, dostępne zasoby umożliwiające prowadzenie tego typu działań, a także ostatecznie sam stosunek lokalnych decydentów do ewaluacji. Na poziomie makro, to między innymi polityka społeczna, tworząca się kultura ewaluacji wskazują na instrumentarium potrzebne do jej zastosowania.

Wyzwania stojące przed pomocą społeczną wymagają zmiany sposobu jej funkcjonowania. W miejsce tradycyjnie pojmowanej administracji powinien pojawić się model zarządzania instytucjami pomocy społecznej zorientowany na zadania oraz wyniki. Nowoczesne postrzeganie instytucji pomocy społecznej działających w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie związane jest z realizacją polityk publicznych w oparciu o obiektywne informacje. Istotną rolę w tym aspekcie odgrywa ewaluacja, która pozwala przyjąć postawę refleksyjną wobec prowadzonych działań, umożliwia poszerzanie wiedzy oraz zwiększenie świadomości specjalistów pracujących w obszarze przeciwdziałania przemocy na temat skuteczności oraz efektywności proponowanych form wsparcia.

Inspiracją do podjęcia badań naukowych w zakresie wykorzystania ewaluacji w działalności jednostek pomocy społecznej ukierunkowanych na przeciwdziałanie przemocy w rodzinie jest co prawda niesystematyczna, aczkolwiek wieloletnia obserwacja uczestnicząca w charakterze pracownika socjalnego, interwenta kryzysowego, specjalizującego się w pomocy rodzinom z problemem przemocy. Praktyka ukazuje, że obecny system przeciwdziałania przemocy w rodzinie „cierpi” na brak rzetelnych informacji na różnych etapach świadczenia pomocy osobom doświadczającym tego zjawiska.

W ramach dociekań naukowych poszukiwano odpowiedzi na temat obecnego stanu wykorzystywania badań ewaluacyjnych na terenie województwa śląskiego w ramach przeciwdziałania przemocy w rodzinie (jak jest?), istoty i przyczyn istniejącego stanu rzeczy (dlaczego tak jest?) oraz dokonano próby określenia rekomendacji dotyczących zmiany istniejącego stanu rzeczy (jak to zmienić?).

Ewaluacja rozumiana jako narzędzie umożliwiające poprawę funkcjonowania instytucji pomocy społecznej pojawiła się w Polsce wraz z rozpoczęciem akcesji naszego kraju do Unii Europejskiej, jednak ewaluacje w tym okresie nie były działaniem powszechnym z uwagi na brak praktyki i kultury ewaluacyjnej a także prawnych norm w tym obszarze. Za okres właściwego rozwoju ewaluacji w Polsce można przyjąć datę 1 maja 2004 roku, w związku z wdrażaniem licznych interwencji publicznych współfinansowanych z funduszy europejskich, co ma miejsce do dnia dzisiejszego. Specyfika odbiorców działań, które realizowane są w ramach systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie wymusza niejako na specjalistach budowanie form wsparcia o charakterze interdyscyplinarnym, uwzględniających rzetelne informacje na temat poszczególnych elementów, to jest: pomocy prawnej, socjalnej, psychologicznej, oddziaływań grupowych dla osób doświadczających i stosujących przemoc, pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla dzieci z rodzin z problemem przemocy, współpracę międzyinstytucjonalną, wspólny cel i kierunek działań, spójność i kompleksowość wszystkich oddziaływań, wzajemne się ich przenikanie. Biorąc pod uwagę powyższe, rola ewaluacji w działaniach podejmowanych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie wydaje się być coraz bardziej znacząca.

Identyfikacja znaczenia ewaluacji w ramach działalności instytucji pomocy społecznej funkcjonujących na terenie województwa śląskiego w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest głównym a zarazem ogólnym celem niniejszej pracy. Sprowadza się ona do próby odpowiedzi nie tylko na pytania: jak jest?, dlaczego tak jest?, jak to zmienić?, ale także odpowiedzi na pytanie: czy, a jeśli tak, to jaką rolę ewaluacja odgrywa w działaniach badanych instytucjach. Towarzyszy temu przeświadczenie, że zmiany w wymiarze instytucjonalnym będące konsekwencją uregulowań prawnych, rozwoju gospodarczego i społecznego oraz poziomu świadomości społecznej są konieczne do podniesienia poziomu wykorzystywania ewaluacji w pracy instytucji pomocy społecznej.

Wzmiankowane zagadnienia, dotyczące znaczenia ewaluacji, istoty jej pojmowania, znalazły rozwinięcie w rozdziale pierwszym niniejszej pracy. Perspektywa teoretyczna, w ramach której zaprezentowano dwa główne pojęcia: przemoc i ewaluacja, dała koncepcyjne podstawy do ilościowych analiz empirycznych oraz interpretacji otrzymanych wyników,

a także dała grunt do badań o charakterze jakościowym. Powiązanie podejścia ilościowego oraz jakościowego pozwoliło spojrzeć na kwestię znaczenia ewaluacji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie z szerokiej perspektywy.

Tematyka rozdziału pierwszego koncentruje się wokół pojęcia ewaluacji – jej genezie, w nawiązaniu do czterech głównych generacji ewaluacji. Ponadto w ramach tej części pracy przedstawiono różnorodne ujęcia definicyjne ewaluacji, zarówno na gruncie krajowym jak i międzynarodowym. Zwrócono uwagę na wkład Polskiego Towarzystwa Ewaluacyjnego w zwiększenie profesjonalizacji procesu ewaluacji, prezentując opracowane przez wyżej wymieniony podmiot standardy ewaluacji. W ramach tej części pracy podjęto próbę przedstawienia możliwości i ograniczeń wynikających z aplikacji ewaluacji do sfery publicznej, podkreślając zgodnie z koncepcją Davida Osborne'a i Teda Gaebler'a, że w polskiej administracji publicznej możemy zauważyć tendencję do zbytnej koncentracji na tych elementach, które nie powinny stanowić głównego przedmiotu oceny. Celem tego rozdziału było nie tylko przybliżenie koncepcji ewaluacji w ujęciu teoretycznym, ale również zaprezentowanie jej w wymiarze operacyjnym, w taki sposób aby stanowiła punkt wyjścia do dalszych analiz.

W ramach rozdziału drugiego zaprezentowano teoretyczne podstawy rozprawy, w odniesieniu do: teorii kapitału społecznego, zasady subsydiarności w kontekście pomocy społecznej i ewaluacji oraz ewaluacji jako narzędzia nauki – koncepcja działań pozornych a organizacje uczące się. Szczególną uwagę zwrócono na koncepcję kapitału społecznego w rozumieniu James'a Colemana, który stosunkowo dużo uwagi poświęca pojęciu domkniętej struktury społecznej, która zgodnie z założeniami stanowi jeden z warunków koniecznych do podtrzymywania oraz rozkładu kapitału społecznego. Koncepcję przyjęto jako punkt wyjścia w ramach dysertacji, podkreślając istotę zaufania w domkniętej strukturze społecznej jako warunku umożliwiającego realizację badań ewaluacyjnych w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Ponadto w tej części pracy odwołano się do zasady subsydiarności, która nie pozostaje bez znaczenia wobec struktury organizacyjnej pomocy społecznej. Rozumienie pojęcia ewaluacji ma swoje oczywiste konsekwencje na poziomie rozwiązań instytucjonalnych, które modelują sferę realnych działań. W tym miejscu zwrócono uwagę, że ewaluacja może być narzędziem umożliwiającym sprawdzenie, czy udzielana pomoc w ramach systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie odbywa się zgodnie z zasadami subsydiarnego towarzyszenia, a tym samym, czy realizowane formy pomocy uwzględniają zasady: sprawiedliwości, legitymizacji, akceptowalności, optymalności oraz efektywności.

Prezentowany problem przyczynił się do rozważań na temat złożonych mechanizmów występujących w przestrzeni publicznych instytucji pomocy społecznych o których mowa w koncepcji działań pozornych Jana Lutyńskiego, która również stanowi podstawę teoretyczną niniejszej pracy.

W kolejnych częściach dysertacji (rozdział trzeci oraz czwarty) zasygnalizowano kwestie uwarunkowań polskiej pomocy społecznej oraz systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. W ramach rozdziału trzeciego dokonano krótkiej charakterystyki struktury organizacyjnej pomocy społecznej oraz potencjału i wyzwań ewaluacji w pracy socjalnej, która umiejscawiana jest od dawna w koncepcjach racjonalnego planowania oraz stosunkowo popularnej w Polsce prakseologii, na co zwrócono szczególną uwagę w związku z prowadzonymi badaniami. Problematyka rozdziału trzeciego obejmuje także analizę ewaluowanych działań w ramach pomocy społecznej oraz stanowi przyczynek do refleksji na temat optymalizacji tych działań, kierunków rozwoju, ewentualnych zmian. Istotne kwestie z punktu widzenia podejmowanej tematyki poruszono w ramach rozdziału czwartego, gdzie w sposób szeroki dokonano charakterystyki systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Ponadto dokonano opisu zjawiska przemocy w rodzinie jako problemu społecznego, uwarunkowań socjologicznych występowania zjawiska, a także sprecyzowano obszary realizacji badań ewaluacyjnych osadzonych w tematyce przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Rozważania teoretyczne zostały uzupełnione analizą rozwiązań formalnoprawnych przyjętych na terenie województwa śląskiego, pokazujących jak w praktyce wygląda system wsparcia osób doświadczających i stosujących przemoc.

W kolejnym rozdziale, empirycznym zaprezentowano szczegółowe założenia metodologiczne badań własnych, które stanowiły wytyczne do analiz statystycznych prowadzonych w następnych rozdziałach pracy. Nawiązując do założeń teoretycznych prezentowanych we wcześniejszych częściach pracy punktem wyjścia w ramach badań była analiza jakościowa – analiza dokumentów zastanych (rozdział szósty), mająca na celu identyfikację określonych faktów dotyczących badań ewaluacyjnych realizowanych w ramach jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, to jest: kontekstu prowadzonych badań ewaluacyjnych, zasobów wykorzystywanych w zakresie badań ewaluacyjnych oraz konsekwencji badań ewaluacyjnych, które ściśle rozumie się jako budowanie użytecznych rekomendacji, jakie powinny być wdrażane w codzienną działalność określonego podmiotu. Badanie obejmowało także analizę ilościową (rozdział siódmy), której celem było poszukiwanie odpowiedzi na pytania dotyczące kwestii przyjmowanych najczęściej sposobów oraz form prowadzonych działań ewaluacyjnych w podmiotach objętych badaniem w obszarze

przeciwdziałania przemocy w rodzinie; różnic w zakresie organizacji ewaluacji pomiędzy podmiotami zobligowanymi do prowadzenia działań ewaluacyjnych – specjalistycznymi ośrodkami wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie funkcjonujących na terenie województwa śląskiego, a jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej działającymi na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie na terenie Katowic wraz z miastami ościennymi. Ponadto w ramach analizy ilościowej poszukiwano odpowiedzi dotyczących kwestii kapitału społecznego jako determinanty umiejscowienia samych badań ewaluacyjnych w codziennej działalności instytucji realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, ich społecznych partnerów oraz sposobu postrzegania przez pracowników tychże instytucji zasadności prowadzenia badań ewaluacyjnych. Ukazanie aktualnie przyjmowanych źródeł wiedzy w jednostkach działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie pozwalających na szeroko rozumiany rozwój tychże jednostek oraz przyjętych narzędzi pozwalających na podejmowanie autorefleksji oraz poszukiwanie odpowiedzi na pytanie dotyczące ewaluacji jako narzędzia wyznaczającego między innymi kierunek lokowania zasobów w omawianych jednostkach z uwagi na realizację zasady subsydiarności.

Natomiast przyczyn istniejącego stanu rzeczy oraz możliwych kierunków interpretacji otrzymanych imperatywów zależności w ramach analizy ilościowej poszukiwano w ramach analizy jakościowej (rozdział ósmy), której z kolei celem było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: dlaczego tak jest? Oparto się na technice indywidualnych wywiadów pogłębionych, których scenariusz zawierał pytania pokrywające się z modelowym ujęciem ewaluacji, co zostało wykorzystane również w ramach realizowanego wcześniej podejścia ilościowego, to jest w modelu opierającym się na triadzie: kontekst–zasoby–rezultaty. Wnioski płynące z analiz ilościowych oraz jakościowych umieszczono w poszczególnych rozdziałach empirycznych. Całość pracy została wzbogacona o rekomendacje, które stanowią naturalną konsekwencję prac badawczych i dotyczą szeroko rozumianego usprawnienia prowadzonych ewaluacji na gruncie pomocy społecznej w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.